

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

Бойка Антона Олександровича

**на тему: «Система протидії легалізації кримінальних доходів у забезпеченні економічної безпеки національної економіки»,
подану до спеціалізованої вченої ради Д 55.051.06 у Сумському державному університеті на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальностями 08.00.03 – економіка та управління національним господарством, 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит**

Актуальність теми дослідження

Розвиток глобального економічного простору, цифровізація фінансово-економічних відносин, послаблення регуляторного тиску держави на функціонування економічної та фінансової систем створюють передумови для зростання обсягів неконтрольованих потоків капіталу, загострення проблем тінізації та корупції в національній економіці, що підвищує загрози економічній безпеці держави. Зростання масштабів легалізації кримінальних доходів у їх абсолютному вимірі, ускладнення існуючих схем відмивання капіталу та інтенсифікація використання інвестиційних та податкових каналів з метою його виведення формують об'єктивну необхідність підвищення ефективності національних та глобальних систем протидії легалізації кримінальних доходів. Забезпечення економічної безпеки національної економіки вимагає розроблення та застосування дієвих інструментів детінізації економіки, скорочення обсягів нелегального відтоку капіталу, нівелювання можливостей незаконної податкової оптимізації та здійснення фіктивних господарських операцій. З огляду на вищезазначене, на сучасному етапі розвитку одним з пріоритетів забезпечення економічної безпеки національної економіки має стати розробка методологічних засад та методичного інструментарію формування узгодженої за інституційним, інформаційним, правовим та організаційним забезпеченням системи протидії легалізації кримінальних доходів, що обумовлює актуальність обраної теми дисертації А. О. Бойка, її теоретичну цінність та практичну значущість.

Ступінь обґрунтованості та достовірності положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукові положення дисертаційної роботи є аргументованими та обґрунтованими, що підтверджується основним змістом дослідження, опублікованими Бойком А. О. науковими працями і авторефератом, переліком викорис-

таної літератури. Обґрунтування основних наукових положень, висновків та рекомендацій засновано на результатах систематизації та узагальнення дисертантом фундаментальних положень економічної теорії, макроекономіки, управління, державного регулювання економіки, економічного прогнозування, економіко-математичного моделювання, інвестування, теорії грошей, фінансів і кредиту, фінансового посередництва, а також наукового доробку з питань забезпечення економічної безпеки національної економіки та боротьби з легалізацією кримінальних доходів.

При проведенні досліджень дисертантом використано закони України, укази Президента України, нормативні акти Кабінету Міністрів України, міжнародні нормативно-правові та рекомендаційні документи з питань фінансового моніторингу, аналітично-звітні дані Національного банку України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Державної служби фінансового моніторингу, Генеральної прокуратури України, Державної служби статистики України, Міжнародного валютного фонду, Світового банку, Ради Європи, Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей, інформаційно-аналітичних агенцій, інших організацій та установ у сфері фінансового моніторингу, наукові монографії та публікації вітчизняних та зарубіжних авторів.

Отримані наукові результати дослідження засновані на таких загально-визнаних та сучасних методах дослідження, як: логічне узагальнення та наукова абстракція; системно-структурний, функціональний та компаративний аналіз; методи багатокритеріальної оптимізації та цілочислового програмування, імітаційного моделювання; метрики Мінковського; байєсівський аналіз; декомпозиційний та гармонійний аналіз; кластерний та дискримінантний аналіз; метод нечіткої логіки; метод головних компонент, дистрибутивно-лагове моделювання; метод Харрінгтона. Практичні розрахунки здійснено з використанням пакету статистичного аналізу даних STATISTICA.

На увагу заслуговує використання у дослідженні системного підходу при вирішенні поставлених завдань щодо формування системи протидії процесам легалізації кримінальних доходів у контексті забезпечення економічної безпеки національної економіки. Запропоновані дисертантом висновки та рекомендації є достовірними, що підтверджується відповідними актами та довідками про впровадження.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження підтверджується публікацією основних результатів дослідження у монографіях, наукових фахових виданнях України та інших дер-

жав, оприлюдненням їх на вітчизняних і міжнародних науково-практичних конференціях.

Дисертаційна робота узгоджується з тематикою наукових досліджень Сумського державного університету. До звіту за темою «Удосконалення національної системи протидії легалізації коштів, отриманих незаконним шляхом, в контексті підвищення фінансово-економічної безпеки держави» (№ д/р 0117U002251) включено пропозиції щодо оцінювання ефективності роботи Держфінмоніторингу України та правоохоронних органів щодо боротьби з легалізацією кримінальних доходів; за темою «Економетричне моделювання механізму запобігання тіньовим схемам виведення капіталу через податкові та інвестиційні канали в Україні» (№ д/р 10117U003930) – щодо формалізації явних та латентних зв'язків між податковим та інвестиційним каналами тіньового виведення капіталу; теми «Кібербезпека в боротьбі з банківськими шахрайствами: захист споживачів фінансових послуг та зростання фінансово-економічної безпеки України» (№ д/р 0118U003574) – щодо механізму врахування циклічних компонентів при оцінюванні ризиків легалізації кримінальних доходів; за темою «Економіко-математичне моделювання механізму відновлення суспільної довіри до фінансового сектору: запорука економічної безпеки України» (№ д/р 0117U003924) – щодо напрямків реформування системи протидії легалізації кримінальних доходів в забезпеченні економічної безпеки національної економіки.

На увагу заслуговує те, що дисертант брав участь у наукових дослідженнях та розробках на замовлення Національного банку України. Так, зокрема, в межах науково-дослідної теми «Автоматизований аналіз касових операцій банків з питань дотримання ними вимог законодавства України, яке регулює відносини у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» (Єдиний тематичний план наукових досліджень Національного банку України на 2010 р., 2011 р., від 25.10.2010 р.) визначено релевантні індикатори ідентифікації ризику використання послуг банку з метою легалізації кримінальних доходів; в межах теми «Оцінка та управління ризиком використання послуг комерційного банку для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму» (Єдиний тематичний план наукових досліджень Національного банку України на 2010 р., 2011 р., від 25.10.2010 р.) розроблено алгоритм визначення ризику використання послуг банку з метою легалізації кримінальних доходів.

У межах Гранту Президента України «Розробка прототипу автоматизованого модуля фінансового моніторингу діяльності економічних агентів для протидії легалізації кримінальних доходів» (№ д/р 0118U003574) розроблено

класифікацію сумнівних операцій економічних агентів, визначено критерії обов'язкової та вибіркової перевірки на наявність ознак легалізації.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження

Узагальнення основних висновків і результатів дисертаційної роботи, а також вивчення особистого внеску дисертанта у вирішенні обраної ним наукової проблеми, дозволяє зробити висновок, що суттєвими в науковому і практичному значенні є результати дисертаційної роботи, які містять такі елементи наукової новизни:

1. Вперше розроблена методологія комплексного оцінювання ефективності національної системи протидії легалізації кримінальних доходів, що ґрунтується на оцінюванні результативності заходів основних суб'єктів фінансового моніторингу (Національного банку України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Державної служби фінансового моніторингу, судових та правоохоронних органів) з урахуванням рівня ефективності ринкового середовища реалізації фінансових операцій, що дозволило окреслити напрямки розбудови інституційного забезпечення системи протидії легалізації кримінальних доходів України (с. 297–312).

2. Важливе практичне значення має запропонований дисертантом вперше методологічний підхід до ідентифікації обсягу легалізації кримінальних доходів, застосування якого дозволяє врахувати багатоканальність легалізації кримінальних доходів, експліцитний та імпліцитний характер нелегальних фінансових потоків та вплив рівня тінізації економіки і якості системи державного управління. Апробація розроблених пропозицій дозволила оцінити фактичні та прогнозні значення обсягів легалізації кримінальних доходів в Україні, що формує інформаційне підґрунтя оцінювання ефективності інструментів їх протидії (с. 98–114).

3. Заслуговує на увагу розроблений в роботі вперше науково-методологічний базис визначення передумов для легалізації кримінальних доходів у результаті оцінювання циклічності, волатильності та інертності середовища шляхом декомпозиційного та гармонійного аналізу рядів Фур'є. Це дозволило ідентифікувати часові параметри основних фаз циклу волатильності ринкового середовища та визначити пріоритети застосування інструментів протидії легалізації кримінальних доходів з урахуванням циклічності ринкового середовища (с. 116–134).

4. Дисертантом вперше сформовано теоретико-методичний інструментарій ідентифікації факторів, що обумовлюють виникнення мультиплікативних трансмісійних ефектів взаємного впливу податкового та інвестицій-

них каналів легалізації кримінальних доходів, зміни інтегральних індикаторів цих каналів у результаті дії релевантних фіскальних та інвестиційних детермінант. Це дозволило виокремити найбільш вагомі фактори, що підсилюють та нівелюють мультиплікативні зв'язки між каналами легалізації кримінальних доходів (с. 164–179).

5. Слід відмітити пропозиції автора щодо удосконалення науково-методичного підходу до оцінювання економічної безпеки національної економіки, що передбачають застосування нечітко-логічного підходу для визначення релевантних показників прямого та оберненого впливу з точки зору їх можливостей та ризику, врахування їх пріоритетності та побудову мультиплікативної моделі нелінійної згортки. В результаті застосування авторського підходу розраховано інтегральний показник економічної безпеки національної економіки України та встановлені його рівні протягом 2008-2018 рр. (с. 59–75).

6. Дисертантом удосконалено методологічні засади оцінювання стійкості та ефективності органів державної влади, задіяних в системі протидії легалізації кримінальних доходів, шляхом поєднання положень теорії черг та моделі масового обслуговування, що дозволяє врахувати інтенсивність інформаційних потоків (вхідного, вихідного та потоку обслуговування), параметри системи обслуговування заявок та масштаби заходів, вжитих за результатами контролю (с. 202–317).

7. У роботі удосконалено науково-методичний базис оцінювання ефективності інструментів детінізації національної економіки, що ґрунтується на дискретному оцінюванні результату імплементації відповідного інструменту та передбачає послідовне оцінювання імовірності ефективності застосування інструменту детінізації, результативності та рівня ефективності його застосування та дозволяє визначити орієнтири удосконалення комплексу інструментів, що застосовуються в межах системи протидії легалізації кримінальних доходів в умовах економічної, політичної та соціальної невизначеності (с. 282–296).

8. Дисертантом обґрунтовано та емпірично доведено схильність економічних агентів використовувати інвестиційний та податковий канали з метою легалізації кримінальних доходів у результаті інтегрального оцінювання якісних характеристик функціонування цих каналів з урахуванням напрямку їх впливу за допомогою функції Харрінгтона та параметричної метрики Мінковського, що дозволяє ідентифікувати та спрогнозувати сучасні тенденції легалізації кримінальних доходів (с. 145–161).

9. У роботі удосконалено методологічне підґрунтя та методичний інструментарій формалізації ризику використання послуг банку в процесі ле-

галізації кримінальних доходів шляхом поєднання експрес-оцінки, дискримінантного, ймовірного, кластерного та факторного аналізів параметрів банківських операцій, що дозволило визначити критерії належності банків до різних зон ризику (мінімального, нормального, високого та критичного) та диференціювати заходи фінансового моніторингу Національного банку України для банків різних груп (с. 182–195).

10. Вагомий внесок у розвиток теоретико-методологічної бази процесу легалізації кримінальних доходів дисертант здійснив, розвинувши підхід до визначення сутності поняття «економічна безпека», що передбачає системне поєднання окремих елементів опортуністичного, поступального, стейкхолдерського, інституційного та базисно-контекстуального підходів. Авторське визначення дозволяє врахувати всі можливі потоки фінансових ресурсів, збалансувати вплив регуляторних дій держави відповідно до динамічного характеру детермінант економічної безпеки, підкреслити необхідність превентивного характеру системи забезпечення економічної безпеки (с. 22–35).

11. У роботі поглиблено концептуальні засади системи протидії легалізації кримінальних доходів у забезпеченні економічної безпеки національної економіки, що передбачає врахування національних та глобальних передумов легалізації кримінальних доходів, узгодження структурно-логічних зв'язків у розрізі різних ієрархічних та функціональних рівнів інституційного забезпечення системи протидії легалізації кримінальних доходів та напрямків її явного і неявного впливу на забезпечення економічної безпеки національної економіки (с. 84–94).

12. Дисертантом емпірично підтверджено гіпотезу про чутливість рівня економічної безпеки національної економіки до обсягів легалізації кримінальних доходів. Це дозволило на основі застосування комбінації нелінійних регресійних залежностей та моделі розподіленого лагу оцінюванити взаємозв'язки між обсягами легалізації кримінальних доходів та рівнем економічної безпеки національної економіки та побудувати прогнози зміни рівня економічної безпеки національної економіки при збереженні існуючих трендів легалізації кримінальних доходів (с. 130–136).

13. У роботі поглиблено методологічні основи визначення ефективності діяльності органів державного фінансового моніторингу (Національного банку України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку) з урахуванням масштабу об'єктів фінансового моніторингу та інтенсивності застосування конкретним регулятором заходів впливу щодо протидії легалізації кримінальних доходів (у тому числі проміжних контро-

льних заходів). В результаті застосування інструментарію імітаційного моделювання оцінено рівень ефективності функціонування органів державного фінансового моніторингу та визначено стратегічні орієнтири вибору моделі фінансового регулятора (с. 253–275).

14. Дисертантом розвинуто наукове підґрунтя вдосконалення системи протидії легалізації кримінальних доходів за допомогою визначення напрямків реформування її інституційного, процесного та функціонального забезпечення з урахуванням досягнення ефектів їх впливу на економічну безпеку національної економіки (с. 316–330).

Теоретичне та практичне значення дисертаційної роботи

Теоретичне значення дисертаційної роботи полягає у розробленні нових та удосконаленні існуючих наукового-методологічних положень щодо формування інструментарію розвитку системи протидії процесів легалізації кримінальних доходів, встановлення місця та ролі системи протидії легалізації кримінальних доходів у забезпеченні економічної безпеки національної економіки, характеристики середовища, що формує передумови легалізації кримінальних доходів, обґрунтування та формалізації каналів легалізації кримінальних доходів.

Практичне значення запропонованих дисертантом методологічних положень та рекомендацій підтверджується можливістю їх використання органами державної та місцевої влади, професійними спілками та галузевими асоціаціями. Пропозиції щодо вдосконалення взаємодії Національного банку України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, правоохоронних та розвідувальних органів у сфері протидії легалізації кримінальних доходів упроваджено в діяльність Державної служби фінансового моніторингу (довідка № 75/589 від 14.01.2019 р.); щодо визначення циклічної та сезонної компонент у дослідженні процесів легалізації кримінальних доходів – у діяльність слідчого управління фінансових розслідувань Офісу великих платників податків Державної фіскальної служби України (довідка № 06-185 від 28.11.2018 р.); щодо оцінювання ризику використання операцій фінансових посередників в Україні в процесах легалізації кримінальних доходів – у діяльність Української асоціації венчурного та приватного капіталу UVCA (довідка № 1-140419 від 14.04.2019 р.); щодо оцінювання ефектів від використання фіскальних механізмів протидії легалізації кримінальних доходів – у діяльність Всеукраїнської професійної громадської організації «Спілка аудиторів України» (довідка № 335/41 від 11.03.2019 р.); щодо оцінювання ризику використання банку в операціях, пов'язаних із ле-

галізацією кримінальних доходів – у діяльність Харківської обласної дирекції ПАТ «Райффайзен банк Аваль» (довідка № ДЗ-ВМ/723 від 18.10.2018 р.).

Результати дослідження використовують в освітньому процесі Сумського державного університету під час викладання дисциплін «Державний фінансовий моніторинг», «Фінансовий контролінг в банку», «Фіскальне регулювання», «Моделювання економіки» (акт від 25.06.2019 р.).

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих працях

Основні положення дисертаційної роботи достатньо повно висвітлені в опублікованих за темою дисертації у 40 наукових працях загальним обсягом 38,17 друк. арк., з яких особисто автору належить 27,38 друк. арк., зокрема, 1 одноосібна монографія, розділи в 4 колективних монографіях, 22 статті в наукових фахових виданнях України та 3 статті у інших наукових виданнях (з яких 20 – у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз, у тому числі 2 – до баз Scopus та Web of Science), 10 публікацій у збірниках матеріалів конференцій (з яких 2 – у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз Scopus та Web of Science).

В опублікованих наукових працях розкривається сутність та зміст положень, задекларованих автором як таких, що містять елементи наукової новизни. В дисертації Бойка А. О. використано лише ті результати досліджень, які були отримані ним особисто. У публікаціях, виконаних у співавторстві, особистий внесок дисертанта відображено повною мірою. Кількість, обсяг і якість друкованих праць відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України.

Зауваження та дискусійні положення

Визначаючи високий науковий рівень отриманих висновків та рекомендацій, слід виокремити деякі положення, які мають рекомендаційний характер та є підставою для їх обговорення в дискусійному порядку:

1. У першому розділі дисертаційної роботи (с. 60–75) автором запропоновані методичні засади розрахунку інтегрального показника економічної безпеки національної економіки. Погоджуючись із сформованою інформаційною базою дослідження, а також економетричним інструментарієм, незрозумілим залишається подвійне оцінювання інтегрального показника на п'ятому й шостому етапах, а також подальша його інтерпретація у розрізі високого, середнього, низького та критичного рівнів. Не зважаючи на варіацію отриманих результатів, на нашу думку, додатковий етап є штучним і призво-

дить до непотрібного ускладнення побудованої моделі оцінювання економічної безпеки національної економіки.

2. У другому розділі дисертаційної роботи (с. 88–95) при формуванні концептуальних засад розвитку системи протидії процесам легалізації кримінальних доходів у забезпеченні економічної безпеки національної економіки дисертантом обґрунтовано основні його складові. На нашу думку, додатково до ієрархічного та функціонального підходів доцільно було б описати процесний підхід. Це дозволило б визначити роль суб'єктів державного фінансового моніторингу на кожному з етапів процесу легалізації кримінальних доходів та встановити найбільш неконтрольовані його зони.

3. У третьому розділі дисертаційної роботи (с. 182–190) автор зосереджує увагу на трьох каналах легалізації кримінальних доходів: податково-інвестиційному та банківському, проводячи при цьому оцінювання інтегральних характеристик перших двох каналів, а в розрізі третього оцінює тільки ризик використання банків з метою легалізації кримінальних доходів. Робота значно б виграла, якщо б дисертант визначив ще й детермінанти банківського каналу легалізації кримінальних доходів. Особливої актуальності при цьому набуває використання показників характеристики інноваційних банківських послуг та криптовалют.

4. При практичній апробації запропонованих підходів до оцінювання ризику використання послуг банку в процесі легалізації кримінальних доходів (с. 191–197) дисертантом запропоновано встановити ймовірність приналежності банку до однієї з чотирьох груп ризику легалізації кримінальних доходів: нормальний, підвищений, високий, критичний. При цьому при експрес-оцінюванні ризику легалізації кримінальних доходів дисертант виокремлює лише три зони ризику: нормальний, підвищений, високий. Також доцільно було б описати критерії визначення меж зазначених зон ризику.

5. Підтримуючи здобутки автора щодо визначення рівня ефективності та стійкості роботи Державної служби фінансового моніторингу, Національного банку України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, правоохоронних та судових органів на основі теорії масового обслуговування (с. 202–270), виникають питання щодо загального оцінювання результативності функціонування державної системи протидії легалізації кримінальних доходів. Вона виглядає фрагментарною, оскільки не врахована діяльність Міністерства фінансів, яке забезпечує реалізацію загальної фінансової політики в Україні щодо протидії легалізації кримінальних доходів, а також Фонду державного майна, який контролює таку поширену сферу легалізації як ринок нерухомості.

б. У п'ятому розділі (с. 316–330) дисертантом розроблено напрями реформування системи протидії легалізації кримінальних доходів в межах інституційних, процесних, функціональних елементів. На наш погляд, робота значно б виграла, якщо б дисертант деталізував механізми імплементації сформованих рекомендацій щодо удосконалення системи протидії легалізації кримінальних доходів, а саме визначив центри відповідальності, можливі загрози при реалізації та ймовірний час, необхідний на впровадження реформ. Зважаючи на швидку трансформацію підходів до легалізації кримінальних доходів, врахування цих особливостей є необхідною умовою успішності реформ.

Однак висловлені побажання та зауваження не применшують високий науково-теоретичний та методичний рівень проведеного дослідження.

Загальний висновок та її відповідність встановленим вимогам.

Дисертаційна робота Бойка А. О. на тему «Система протидії легалізації кримінальних доходів у забезпеченні економічної безпеки національної економіки» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею. Положення дисертаційної роботи містять наукову новизну та мають практичну цінність. У роботі на підставі проведених досліджень отримано результати, які є суттєвим авторським внеском у вирішення наукової проблеми, що виявляється в розробленні методологічних засад та методичного інструментарію розвитку системи протидії легалізації кримінальних доходів в контексті забезпечення економічної безпеки національної економіки.

У роботі виконані вимоги, що ставляться до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, обґрунтовано актуальність обраної теми, запропоновані висновки та пропозиції, що наведені в роботі, є достовірними, містять наукову новизну. Зміст автореферату є ідентичним змісту дисертації. Автореферат достатньою мірою висвітлює основні наукові і практичні положення дисертаційної роботи і не містить інформації, не розглянутої у роботі.

Основні положення дисертації доповідались на науково-практичних конференціях, опубліковані у наукових фахових виданнях, у т.ч. включених до міжнародних наукометричних баз, та у наукових періодичних виданнях інших держав з тематики дисертаційного дослідження.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що дисертація та автореферат в цілому відповідають вимогам пунктів 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами та допов-

неннями). Наведені у відгуку критичні зауваження не носять принципового характеру і не впливають на загальну високу оцінку дисертації.

Загалом дисертація на тему «Система протидії легалізації кримінальних доходів у забезпеченні економічної безпеки національної економіки» заслуговує на позитивну оцінку, а її автор, Бойко Антон Олександрович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальностями 08.00.03 – економіка та управління національним господарством, 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
проректор з наукової роботи
Чернігівського національного
технологічного університету
Міністерства освіти і науки України

В. Г. Маргасова